

SOTILASLÄÄKÄRIT JA SOTILAIDEN HOITO KIRJAILIJOIDEN KUVAAMANA

Tämä kirjoitus käsittelee kotimaisten kirjailijoiden kuvauksia viime sotiemme aikaisista sotilaslääkäreistä ja sotilaiden hoidosta. Mukana on lainauksia 22 kirjailijalta, joiltakin useammasta kirjastaan. Eniten ovat esillä Pentti Haanpää ja Kalle Päätalo, joiden tekstien taustalla ovat heidän omat sotakokemuksensa. Haanpää oli sotilaana sekä talvi- että jatkosodassa, Päätalo jatkosodassa.

Kirjailijat kuvaavat lääkäreitä usein kriittisesti. Tämä pätee myös sotilaslääkäreihin. Sirpa Kähkönen: "Vuan konitohtoriksihan nuita armeijan välskäriä sanotaanni" (*Mustat morsiamet*). Pentti Haanpää: "Lääkäri Koni-Pollari sanoikin, ettei hän ole ihmis-eikä eläin-, vaan sotilaslääkäri" (*Kenttä ja kasarmi*). "Viime viikolla kävin hammaslääkärissä ja tämä sanoi, (pitkä naisen roikale), että pois lähteneitä hampaita ei muka saa enää paikalleen, kun ruoto on katkennut ja juuri pehmentynyt. En oikein usko näitä sotilaslääkäreitä" (*Kirjeitä kahdesta sodasta*).

Jotkut kuvaukset ovat varsin rankkoja. Claes Andersson: "Otto oli kuullut puhuttavan sotilaslääkäristä. Miehestä jolla oli paljon valtaa ja karkeat menettelytavat ja jota sodan jälkeen oli syytetty julmuuksista venäläisiä vankeja kohtaan" (*Hiljaiselo Meilahdessa*). Leena Lander: "Muistan hyvin yhden kovasti saksalaismielisen lääkärin, jonka mielestä sota Neuvostoliittoa vastaan tarjosi mainion tilaisuuden harjoittaa kallon metsästystä, jota se kutsui vertailevaksi anatomiaksi. Meidän muiden kontaktassa ase tanassa jäätyneillä pelloilla lääkintämajuri kurkisteli kuolleiden vihollisten housui-

hin löytäkseen juutalaissyntyisen venäläisen, se kun edusti natsien mukaan inhottavinta ja luonteenomaisinta ali-inhimillisyyden prototyyppiä" (*Purppurapurjeet*).

Kalle Päätalo kertoo lijoki-sarjassaan: "Kurkijärvellä varuskunnan lääkäri oli nöyryyttänyt meidät sotilaat komentamalla meidät puhdistamaan elimemme kovassa pakkasessa lumella" (*Tulessa ja tuiskussa*). "Sotilaslääkärit on semmosia perkeleen karjuja, että niihen kanssa ei kannata ruveta riitelemään. Niitä ei liikuta jos joku tyhmä sotilas on neljänkymmenen asteen kuumeessa (*Miinoitettu rauha*).

Päätalo ei kuitenkaan niputa lääkäreitä samaan nippuun. "Olin viiden viimeisen vuoden aikana oppinut pelkäämään ja vihaamaan armeijan lääkäreitä, vaikka suurin osa oli ollut asiallisia, joukossa jopa miesten miehiä. Kuitenkin muutamat pirulliset lääkärit olivat saaneet sotilaan tuntemaan pelkoa ja katkeruutta koko lääkärin ammattikuntaa kohtaan" (*Tammerkosken sillalla*). Termi "miesten miehiä" on hyvin positiivinen arvio kirjailijan maskuliinisessa kerronnassa.

Kalle Päätalo.

Leo Skurnik.

Kirjoituksessaan "Lääkäreitä elämäni varsi-tiellä" Päätalo kertoo potilaana olostaan jatkosodan aikana Lahden Tyttölyseon tiloissa. Eräs siellä toiminut lääkäri oli "törsti ja kopea kaikkia sotilaita kohtaan." Toinen lääkäri oli puolestaan "leppoisan ystävällinen mies". Päätalo jatkaa, että "rintamalääkäreillä oli taistelutilanteissa usein mahdoton työpaine ja alkeelliset työolot. Haavoittuneiden ja sairastuneitten joukkoon saattoi olla pyrkimässä myös tekosairaita, pinnareita."

Kirjallisuudessa on siis myönteisiäkin kuvia rintamalääkäreistä. Joni Skiftesvik: "Rintamalla oli hyvät kirunkit. Ne pelasti minut" (*Valkoinen Toyota vei vaimoni*). Ja edelleen: "Kunnanlääkärit olivat rintamamiehiä. Ensimmäinen oli kuuluisa Leo Skurnik, juutalainen lääkäri, joka pelasti Kiestingissä ja Uhtualla saksalaisten sotilaiden henkiä siinä kuin suomalaistenkin. Saksalaiset palkitsivat hänet rautaristillä, mutta Skurnik kieltäytyi vastaanottamasta sitä."

Mauri Sariola kuvaa lääkäreiden rankkaa työtaakkaa: "Kun talvisodassa linjasta tuotiin miehiä joukkosidontapaikalle, niin ei kai niillä ollut taudinkuvaa määrittelevää latinankielistä lappua kaulassa. Ja sama juttu oli rintamantakaisissa kenttäsairaaloissa. Sinne tuotiin miestä solkenaan, moni viimeisillään tai ainakin tajuttomana. Ei siinä passannut ruveta kyselemään, mikä potilasta vaivasi. Itse se piti katsoa ja päätellä. Ja sitten toimia" (*Simo Hurtta ja kultainen pikari*).

SOTILAIDEN TAUTEJA JA NIIDEN HOITOJA

Ville Kivimäki kuvaa kirjassaan *Murtuneet mielet* viime sotiemme aikaisia sotilaille esiintyneitä psykiatrisia ongelmia, silloisia hoitomenetelmiä ja hoito-organisaatiota. Potilaita hoitivat pääasiassa yleislääkärit, koska psykiatreja oli maassamme noihin aikoihin vain noin 60. Sotapsykiatrina toimi vain yksi nainen, Inkeri Kiljanen.

Teemu Keskisarjan kirjassa *Kyllikki Saari* kerrotaan kriminaalimielisairaalan ylilääkärin Yrjö K. Suomisen toiminnasta jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana: "Divisioonan lääkintämajurina hän tasapainoili armeijan vaatimusten ja lääkärintetiikan välillä. Sotilaiden psyykkiset häiriöt piti padota hinnalla millä hyvänsä. Ei yksilöllistä hoitoa vaan rangaistuksia ja varoittavia esimerkkejä. Sielusyntysiset reaktiot (reactiones psychogeneae) olivat tieteellisesti anteeksiannettavia, mutta "yleisen moraalien vuoksi" anteeksiannettomia." On helppo uskoa, että monet lääkärit joutuivat tekemään todella vaikeita valintoja sota-ajan vaativissa oloissa.

Väinö Linnan *Sotaromaani*: "Ihmiset, jotka jatkuvasti viettivät aikaansa kuoleman seurassa, tulevat joko hulluiksi tai sitten asiallisen järkeviksi. Suomen armeijasta tuli tietenkin joku prosentti hulluiksikin, mutta pääosa sentään kehittyi tuohon toiseen suuntaan." Hannu Mäkelän kirjassa *Samuli* on kuvattu taistelopsykoosiin sairastunut upseeri, joka hokee "shampanjaa, shampanjaa ja pieni nainen."

Sukupuolitaudit olivat maassamme varsin yleisiä. Heidi Köngäs: "Tippuri oli Rovaniemellä sodan aikaan lähes yhtä yleinen kuin yskä" (*Dora Dora*). Kalle Päätalo sairasti jatkosodan aikana kupan ja tippurin. "Jos on kuppa, niin millon rupejaa noka märkänemään ja silimät valumaan poskille" (*Tuudessa ja tuiskussa*). Tässä kirjailija kuvaa elävästi pitkälle edenneen kupan kamalia seuraamuksia. Tippuritartunnastaan hän kertoo: "Herra ylikersantti, mätä tirisee ja kirvelee. Tuli mentyä Oulussa tohlaamaan huonojen naisten kanssa" (*Ukkosen ääni*). Päätalon kuppa hoidettiin pistoskuurilla, jossa annettiin vismuttia pakaralihakseen ja salvarsania laskimoon. Tippurin

Väinö Linna.

hoitona oli ruiskulla annettu paikallishoito virtsaputkeen sekä malariakuumeen istuttaminen potilaaseen tippurin aiheuttajabakteerin gonokokin tappamiseksi. Tuohon aikaan ei vielä ollut käytettävissä antibiootteja, sillä penisilliiniä saatiin Suomeen vasta 1950-luvun alussa.

Paavo Rintalan kirjassa *Napapiirin äänet* on kuvaus omalaatuisesta ripulin hoitomenetelmästä. "Kun mies menee vastaanotolle, lääkäri tutkii hänet näin: Avatkaa suunne. JAHA, TÄÄLLÄ ON RISOJA HAMPAITA. Kaikki vaiva johtuu näistä. Vedetäänpä muutama pois. Kyllä helpottaa. Ja lääkäri ryhtyy työhön. Hän kiskoo miehiltä hampaita kuin eläimeltä. Lääkäri ei tule ajatelleeksi, että ripuli johtuu ensi sijassa aivan muista seikoista kuin hampaista."

Kaikki sotilaat eivät halunneet lääkärin vastaanotolle. Pentti Haanpää: "Mutta lääkäriinkään en lähtenyt, sillä eihän sodassa liioin tunneta muuta kuin kannettavia potilaita ja minä olen toistaiseksi hyvissä ruumiini voimissa" (*Kirjeitä kahdesta sodasta*). Haanpää kertoo eräästä sotilaita kiusanneesta vaivasta kirjassaan *Korpisotaa*: "Uusi, hyvin lähelle änkeytyvä vihollinen, täit, alkoi jäytää viikkokausia yhtämittaa ylläolteiden vaatteiden alla. Tummat lumipukuiset hahmot tekivät yhä oudompia, äkillisempiä, arvaattomia liikkeitä, toisen kaltaisia kuin vilun vaikutuksesta."

Jotkut naiskirjailijat ovat kuvanneet lottien vaativia tehtäviä sodassa. Sirpa Kähkönen: "Naisten tehtäväksi se aina jäi hoivata ja ruokkia, liottaa haisevat kääreet ruvettuneista haavoista, verevöittää kupatut sotilaat, laittaa ne kuntoon jotta ne taas pääsisivät lähtemään lihamyllyn hampaisiin" (*Mustat morsiamet*). Laila Hirvisaari: "Äiti oli lottana sotasairaalassa. Hänen täytyi hoitaa haavoittuneita, kun hän oli opiskellut sairaanhoitajaksi. Silloin sota-aikaan kaikki voimat tarvittiin" (*Hiljaisuus*).

Marsalkka Mannerheim oli vuoden 1945 lopulla hoitamassa terveytään Portugalissa, lääkäriinsä Lauri Kalaja oli mukana matkalla. Raija Orasen romaani *Marsalkan ruusu*: "Olen käynyt uimassa meressä aina kun sää sen vain on sallinut. Vesi on viileää – suoraan sanoen hyisen kylmää – mutta sitä parempi, siitä Kalaja on kanssani samaa mieltä, vanhan miehen elimistö saa vauhtia, sisäelimet alkavat toimia vilkkaammin, veri puhdistuu ja saa happea ja reumatismi karkaa ihan muiden ihmisten jäseniin." Marsalkan reumatismiin hoitoon kuului kylmien kylpyjen lisäksi "hellittämätön, ei liian rasittava liikunta, toisin sanoen ratsastus."

SAIRAUKSIEN SIMULAATIOT

Sotilaiden monenlaiset sairauksien simulaatiot ovat kirjallisuudessa usein esillä. Anssi Sinnemäen kirja *Sota Kentästä ja kasarmista*: "Paikoin vaikuttaa siltä, että enemmän kuin terveydestä armeijassa oltiin ylintä johtoa myöten hyvin huolissaan asevelvollisten "simuloinnista" eli sairaaksi tekeytymisestä." Erkki Palolammen tunnettu kirja *Kollaa kestää* julkaistiin talvisodan jälkeen vuonna 1940. Siinä on kuvattu suorasukainen simulaation hoitomuoto: "Salolla oli omalaatuiset sairaanhoitotavat. Jos hän huomasi hivenenkään vilppiä jonkun sotilaan sairaudessa, niin hän enempiä kyselemättä määräsi lääkkeen: etuvartioihin yöksi. Yöllä todella oli etulinjan kuopassa rauhahallista jonkun tottuneen kaverin kanssa. Se teki hermoille hyvää."

Tästäkin aihepiiristä on Pentti Haanpäällä kiinnostavia kertomuksia. *Kenttä ja kasarmi*: "Mutta sotamies Nikke syöpi väkevää sikaria ja polttaa teelehtiä, jotta rinta rö-

Pentti Haanpää.

hiseisi, ja paastooa, jotta muoto kävisi surkeaksi." *Eräs avioliitto*: "Sotilaat leikkasivat jalkoterästä sopivalta paikalta pienen palan nahkaa ja saivat siten kunnollisen kengänhiertymän, he kuuluivat sitovan jalkansa polvesta telttanarulla ja lyödä pamauttavan sitten telttakepillä sääreensä, jolloin tuloksena on ajettuma, niukahdus. Koopeeukko ei pääse sellaisesta yli eikä ympäri: sairastlepoa on annettava."

Haanpäästä edelleen: "Moni nuori mies yritti itsepintaisella oveluudella pettää herroja: olla sairaana, syövyttää kuparirahalla reikiä sääreensä, puhallella olkipillillä itsensä tyrrien kantajiksi, tahi lyödä pahan kirveshaavan jalkaansa" (*Hota-Leenan poika*). Kalle Pääatalo kertoo, että "veneerisen taudin saanut rinnastetaan sotilaslaisissa itsensä silpojaan, eli katsotaan että tauti on hankittu tahallaan. Kumpaisestakaan eivät kuulemma saa päivärahaa" (*Tuulessa ja tuiskussa*). Veneerinen tauti tarkoittaa sukupuolitauteja.

Ulla-Lena Lundbergin mukaan "useimpia sotilaita ei kiinnostanut muu kuin siviiliin pääsy, ja he käyttivät kekseliäisyyttään sairauksien esittämiseen. Kenellä on sydänvika tai heikot keuhkot, kenellä reumatismi tai hengenahdistusta, yksi esittää jopa sokeaa. Kuppa on joka tapauksessa suosituin, kunnes valistusupseeri kutsuu rykmentin lääkärin antamaan havaintoesityksen siitä, miten sairauden toteaminen tapahtuu" (*Marsipaanisotilas*).

HAAVOITTUNEET

Kalle Pääatalo haavoittui vaikeasti jatkosodan alkuvaiheessa Kiestingin rintamalla. Seuraavien pohdintojen taustalla lienevät omakohtaiset kokemukset. "Kumma ilmiö ihmisessä. Kun hän haavottuu, häiriintyy ulostustoiminta, vaikka ei kävisikään niille paikoille." "Tuleeko kaikille haavottuneille haavakuume? Vähänkin pahemmin haavottuneille. Haavoihin kun jää monenlaista paskaa. Ja kuumeen jälkeen alkavat haavat mätiä" (*Liekkejä laulumailla*).

Mauri Sariolan salapoliisiromaanissa *Susikosken ajojahti* on kasvoihin haavoittunut mies. "Laskivat molemmista poskista läpi. Onneksi olin juuri silloin kääntynyt sivuttain ja huusin kita ammoltaan apua. Ja luoti se kun sujahti. Säilyivät hampaat ja kielikin." Mika Waltarin mukaan "konekivääriampujalta vahingoittuivat sodassa joskus peukalot. Konekiväärin liipaisinta painetaan peukaloilla" (*Rakkaus vainoaikaan*).

Kenraalimajuri Erkki Raappana vieraili usein kenttäsairaalassa. "Potilaskierto oli suhteellisen nopea, ja komentaja halusi tavata mahdollisimman monta haavoittunutta tai muutoin sairastunutta. Raappana oli leikkiä ymmärtävä mies, ja hänen olemukseensa kätkeytyi hyväntahtoista huumoria" (Jukka Partanen ym. *E.J. Raappana. Rajan ja sodan kenraali*).

Myös sotainvalideista on kuvauksia. Eeva Joenpelto: "Hänellä on kipuja silloin tällöin kun sirpaleet liikkuvat. Hän on sotainvali-

di" (*Avoim, hellä ja katumaton*). Joel Haahela: "Sisäpihan poikki linkutti hiljaisia miehiä, jotka kantoivat sirpaleita kehossaan, piilottelivat tuliaisia Neuvostoliitosta, yhtä keuhkojen puolella, toista lonkan seutuvilla. Hihat heiluivat tyhjinä tai ne oli työnnetty napinläpeen kuin häpeämään omaa tyhjyyttään" (*Mistä maailmat alkavat*).

LOPUKSI

Monet kirjailijat, erityisesti Pentti Haanpää ja Kalle Pääatalo ovat kertoneet teoksissaan viime sotiemme aikaisista sotilaslääkäreistä ja heidän työstään usein hyvinkin vaikkeä olosuhteissa. Molemmat ovat tuoneet esille etenkin rivisotilaiden kokemuksia ja näkemyksiä.

Kirjoittaja

Jukka Mustonen
Sisätautiopin emeritusprofessori
Tampereen yliopisto

Kuvat

Artikkelin pääkuva: SA-kuva; Kalle Pääatalon kuva: Helge Heinonen/Helge Heinosen kokoelma, Historian kuvakokoelma, Museovirasto; Leo Skurnikin kuva: Wikimedia commons; Väinö Linnan kuva: Helge Heinonen/Helge W. Heinosen kokoelma, Journalistinen kuva-arkisto, Museovirasto; Pentti Haanpään kuva: Wikimedia commons